

ENSKILDA HÖGSKOLAN STOCKHOLM

Programmet i Mänskliga rättigheter

EXAMENSARBETE

Kandidatuppsats, HT 2021

Enskilda Högskolan
Stockholm

Den ja'faritiska familjerätten i Libanon:

*En kvalitativ analys om kvinnors mänskliga
rättigheter i skilsmässotvister*

Författare: Dalia Saad

Handledare: Tijana Berselius

Förord

Jag vill börja med att tacka alla som stöttat mig i arbetet med denna uppsats. Stort tack till min handledare Tijana Berselius men även de kurskamrater som kommit med feedback, ni har varit till stor hjälp! Tack till personen som med mycket mod medverkade i intervjun inför detta arbete, samma person som fick mig intresserad av detta forskningsområde. Tack!

Abstract

In Lebanon exists fifteen different religious courts treating personal status laws i.e., laws regarding marriage and divorce, one of these is the ja'farite court. The purpose of this essay is to clarify the process of marriage and divorce within the ja'farite court and to further investigate in which ways the ja'farite court violate women's human rights. To answer these questions the research method used is a text analysis through a qualitative method where the analysis and the conclusion present the results of the research. The result and the conclusion present that the ja'farite court violate several articles from the CEDAW; Lebanon as a state has ratified CEDAW and is obligated to commit to their undertakings. Therefore, Lebanon should first and foremost engage in the abolishment of the religious courts but also establish adequate oversight mechanism to guarantee women's human rights.

Engelsk titel: The ja'farite family law courts in Lebanon: *an analysis about women's human rights in divorce disputes.*

Nyckelord: Mänskliga rättigheter, kvinnors rättigheter, ja'faritiska rätten, Libanon, giftermål, skilsmässa, skilsmässotvist, feministisk rättsteori, familjerätt, kvinnokonventionen.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Bakgrund	2
1.1.1 Sharia och den ja'faritiska rätten	3
1.1.2 Äktenskapsformer	4
1.1.3 Intervju	5
1.2 Problemformulering	6
1.3 Syfte och frågeställning	8
1.4 Avgränsning	9
1.5 Disposition	10
1.6 Tidigare forskning	11
2 Teoretisk referensram	14
2.1 Feministisk rättsteori	14
2.2 Carol Smart och <i>Feminism and the Power of Law</i>	14
2.3 Androcentrism i den ja'faritiska rätten	15
3 Metod och material	16
3.1 Intervjumetod	17
3.2 Islamic Laws och kvinnokonventionen	18
3.3 <i>Islam and Law in Lebanon</i> av Morgan Clarke	19
3.4 Human Rights Watch	20
3.5 Teoretiskt material	20
4 Analys	21
4.1 Hur ser den ja'faritiska familjerättsprocessen ut?	21
4.1.1 Giftermål	21
4.1.2 Skilsmässa	23
4.2 På vilka sätt kränker den ja'faritiska familjerätten	26
kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister i Libanon?	26
4.2.1 al-Sistani och Islamic Laws	26
4.2.2 Kvinnors utsatthet	28
4.2.3 Kvinnors erfarenheter enligt Human Rights Watch	30
5 Slutsats	32
5.1 Förslag på åtgärder	33
5.2 Förslag på vidare forskning	33
Bibliografi	34
Bilaga 1	36
Transkriberad intervju	36

Begreppslista

Fatwa: religiöst dekret utfärdat av *marja' al-taqlid* (se översättning).

Fiqh: islamisk rättslära.

Hadith: rapporterade händelser och gärningar som profeten Muhammed utförde under sitt liv

Katb Kitab: islamiskt permanent giftermål.

Khul': skilsmässa som initierats av kvinnan som innebär att mannen genomför skilsmässan på villkor att hon säger upp rättigheter till *mahr mu'akhar* (se översättning)

Mahkama al-ja'fariya: den ja'faritiska rätten. Ja'fari är sprunget ur rättsskolans grundare Ja'far al-Sadiq, en av de tolv imamerna som shiamuslimer följer.

Mahr: Kontrakterad brudgåva som mannen giver kvinnan vid äktenskap. Ofta summa pengar eller guld.

Mahr mu'adam: den tidigare delen av brudgåvan (i samband med äktenskapets upprättelse)

Mahr mu'akhar: den senare delen av brudgåvan. I de fall mannen initierar skilsmässa blir han skyldig kvinnan den summa som kontrakterats vid giftermål.

Makruh: ogillat enligt religionen regler. Inte förbjudet men heller ej rekommenderat.

Marja' al-taqlid: auktoritär religiöst lärd som har befogenhet att utge *fatwor* (sing. *fatwa*, se översättning) om allt en shiamuslim kan tänkas behöva vägledning genom

Mujtahid: präst av högre rang än *shaykh* (se översättning).

Mut'ah: tillfälligt äktenskap (skiljer sig från permanent äktenskap).

Niqab: heltäckande klädsel som bärs av muslimska kvinnor.

Shaykh: muslimsk präst, synonym till översättningen *imam* som är vanligare i Sverige.

Talaq: skilsmässa.

Talaq al-hakim: skilsmäsoform enligt vilken kvinnan kan lämna in en skilsmäsoansökan med anledning av desertering, brist på ekonomiskt underhåll eller illabehandling i.e. våld eller misshandel.

1 Inledning

Detta arbete undersöker huruvida den ja'faritiska rätten i Libanon kränker kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister. I Libanon har den religiösa mångfalden lett till att separata domstolar för familjerättsfrågor upprättats. Viljan att värna om en religiös mångfald genom separata domstolar baserade i religiösa förgreningar har lett till diskriminering och ojämlikhet mellan könen inom bland annat den ja'faritiska rätten. Problematiken i den ja'faritiska rätten ligger i avsaknaden av bindande författade familjerättslagar. Domaren i skilsmässotvister behöver utan undantag vara religiöst lärd, en *shaykh*. Då det inte finns lagar som varje domare tvingas följa, har domarna stort tolkningsutrymme under skilsmässoprocessen. Domaren tillåts döma baserat i religiösa texter och dekret utfärdade av en *marja' al-taqlid*, en religiöst lärd med befogenhet att utge en *fatwa*. Det finns ett fåtal religiöst lärda med denna befogenhet. Den *marja'* med flest anhängare är en man vid namn Sayyed Ali al-Husseini al-Sistani som författat en bok vid namn *Islamic Laws* bestående av dekret om bland annat giftermål och skilsmässor. Faktumet att domaren har rätt att använda religiösa texter som underlag för sina domar är unikt för den ja'faritiska rätten och leder till oenhetlighet i domslut; ett rättsväsende bör vara enhetligt samt religiöst obundet.

Kvinnor upplever att skilsmässotvister hos den ja'faritiska rätten inte sällan slutar till mannens fördel, både ekonomiskt och socialt. Libanon har skyldighet att garantera kvinnors mänskliga rättigheter enligt kvinnokonventionen då de står som undertecknad konventionsstat. Den ojämlika behandling kvinnor utsätts för hos den ja'faritiska rätten har uppmärksammats både av lokal media och av internationella organisationer som *Human Rights Watch*. En person med erfarenhet av en skilsmässotvist hos den ja'faritiska rätten har i en intervju inför denna uppsats berättat hur den ja'faritiska rätten dömt till mannens fördel i frågan om vårdnad av barn utan hänsyn till huruvida han är kapabel som förälder eller inte, en kortfattad version av intervjun återfinns under Bakgrund 1.1.

1.1 Bakgrund

I Libanon finns arton erkända religiösa samfund varpå dessa är uppdelade i femton olika familjerättslagar där nästintill varje religiöst samfund har en egen domstol. Samfunden utgörs av tolv kristna, fyra muslimska, en drusisk och en judisk sådan. I detta avsnitt redogörs för historien och uppkomsten av detta system samt den religiösa källa som den ja'faritiska domstolen baserar sina domslut i. Faktumet att individer med familjerättsfrågor hänvisas till olika domstolar beroende på religiös tillhörighet har sin grund i både det osmanska riket och det franska mandatet. Sultanerna i det osmanska riket tillät religiösa ledare att enligt religionens lagar styra och reglera medlemmarna i sitt samfund. Detta lade grunden för det som familjelagstiftningen i dagens Libanon innebär. Det osmanska riket efterföljdes av det franska mandatet som ansåg att den religiösa mångfalden och familjerätten skulle bevaras och konstitueras som artikel 9 enligt den libanesiska konstitutionen.¹ En av dessa familjerättslagar tillhör den shiitiska domstolen, från arabiska översatt till den ja'faritiska domstolen.

Inom den shiitiska skolan finns ett flertal högt uppsatta religiöst lärda. En lärd, eller *marja' al- taqlid*, är en auktoritär person som utger *fatwor* (sing. *fatwa*, religiösa dekret om inom islamisk rätt) om allt en shiamuslim kan tänkas behöva vägledning genom. Det finns detaljerade *fatwor* om bland annat bön, tvagning, fasta, giftermål, skilsmässa, allmosa och renlighet, sharialagar utgörs av dessa *fatwor*. Det råder en uppfattning om att varje hängiven shiamuslim bör associera sig med en lärd för att genom en legitim källa garantera att ens handlingar hålls inom ramen av islam. De lärda ses som ett verktyg för muslimer att få svar på samtida frågor som de inte finner i den heliga skriften.² Frågor som behandlar nagellack och smink men också frågor om vårdnad av barn och tillfälliga giftermål. En lärd vid namn Sayyed Ali al-Husseini al-Sistani har författat en bok vid namn *Islamic Laws* som många ja'faritiska domstolar grundar sina domar i. Till exempel är den shiitiska lagen om att kvinnan efter skilsmässa har den absoluta rätten till vårdnad om barnet är under två år, en *fatwa* från al-Sistani.³

¹ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected: Women's Rights under Lebanese Personal Status Laws*. 2015, s. 1, 19. URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/lebanon0115_ForUpload.pdf (Hämtades 2021-11-01)

²Al- Husseini al-Sistani, Sayyed Ali, 2011. *Islamic Laws*. London: World Federation of KSI Muslim Communities. Kindle edition, s. 2–4.

³ Al-Husseini al-Sistani, *Islamic Laws*, s. 337

1.1.1 Sharia och den ja'faritiska rätten

Rättsfall beträffande giftermål, skilsmässor och vårdnad av barn styrs i de ja'faritiska domstolarna av shiitiska *sharialagar*. Lagarna baseras främst i islams heliga skrift Koranen men har även inslag av religiösa dekret, *fatwor*, utfärdade av religiöst lärda. En eventuell avsaknad av de shiitiska dekreten hade antytt att den sunnitiska respektive shiitiska rätten har identiska rättskällor och därmed identiska domstolar. I det sunnitiska domstolsväsendet är *fatwa* som rättskälla inte lika vanlig, uppdelningen av domstolarna i en sunnitisk och en shiitisk finner stöd i och med denna distinktion.

Boken *Islamic Laws* av Sayyed Ali al-Husseini al-Sistani är en bok författad av en religiöst lärd, *marja' al- taqlid*, den mest inflytelserika shiitiska lärda.⁴ Boken sammanfattar *fatwor* om bland annat renlighet, bön, fasta, pilgrimsfärd, giftermål och skilsmässa. I boken finns bland annat ett kapitel tillägnat gällande rätt vid skilsmässa samt vilka rättigheter och skyldigheter som gäller vid olika varianter av skilsmässa. *Islamic Laws* nämner inte specifikt rättigheter och skyldigheter gällande vårdnad av barn vid skilsmässotvister för vare sig kvinnor eller män. Enligt honom förbjuds mannen att separera barn och mor, oavsett kön, fram till att det fyllt två år.⁵ Tillämpningen av de shiitiska sharialagarna i de ja'faritiska rättssalarna beror på domaren, som i detta fall kan beskrivas som en muslimsk präst eller *shaykh*, och dennas bedömning av vilken *marja' al- taqlid* som denna anser vara bäst lämpad.⁶ Enligt den sunnitiska sharialagen har en kvinna rätt till vårdnaden om sina barn, oavsett kön, upp till att de fyllt tolv år.⁷ Enligt både det sunnitiska och det shiitiska samfundet förlorar kvinnan rätten till vårdnaden om barnen, oberoende på barnets ålder, om kvinnan ingår ett äktenskap med en annan än barnets far. Mannen behåller dock vårdnaden om sina barn om han ingår äktenskap med en annan än barnets mor.⁸

⁴ Clarke, Morgan, 2018. *Islam and Law in Lebanon: Sharia within and without the State*. Cambridge University Press. s. 135

⁵ Al-Husseini al-Sistani, *Islamic Laws*, s. 337

⁶ Ghamroun, Samer & Ghazala, Mark, 2021. *Kayf yutabeq al qanun al shi'i fi mahakem al ahwal al shakhsiya alyoum wa ma hiya shurut ta'dila? Muqabala ma' albaheth Jean-Michel Landry* [Hur praktiseras de shiitiska lagarna i familjerättens domstolar och vilka är villkoren för förändring? Intervju med forskaren Jean-Michel Landry]. Legal Agenda. URL: <https://legal-agenda.com/كيف يُطبَّق القانون الشيعي في محاكم ال> (Hämtad 2021-12-02)

⁷ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 68

⁸ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 76

1.1.2 Äktenskapsformer

Utmärkande för den shiamuslimska skolan är läran om tillfälliga äktenskap, på arabiska *mut'ah*. Ett tillfälligt äktenskap skiljer sig från ett permanent äktenskap vid både inrättande och avslut av äktenskapet. Vid tidpunkten ett tillfälligt äktenskap ingås föreligger inte samma obligatoriska krav på närvaro av vittnen som vid ett permanent äktenskap. Vid inrättandet behöver parterna vara överens om över hur lång period som detta äktenskap ska föreligga, brudgåva samt vad som ska tillåtas inom ramarna för detta äktenskap. Kontraktet kan vara muntligt och behöver således inte vara författat. När tiden för kontraktet löpt ut återgår parterna till att vara ogifta och bör också enligt islams föreskrifter återgå till en sådan relation. Kvinnan får likt vid ett permanent äktenskap även i det tillfälliga äktenskapet en spärrtid innebärandes förbud av giftermål. En kvinna som sedan tidigare inte varit gift, tillåts inte ingå ett tillfälligt äktenskap. Denna äktenskapsform riktar sig således enbart till tidigare gifta eller änkor.⁹

Den ja'faritiska rätten är inte på något vis involverad i processen för ett tillfälligt äktenskap. Kvinnan kan inte åberopa rättigheter för arv och mannen är inte skyldig att försörja kvinnan under deras äktenskap. Äktenskapsprocessen kan från början till slut om en så vill, enbart involvera de två kontrakterade parterna. Den ja'faritiska rätten står utanför äktenskap som dessa, forskningen tar av denna anledning inte hänsyn till kvinnors mänskliga rättigheter vid avslut av tillfälliga äktenskap.

⁹ Al-Husseini al-Sistani, *Islamic Laws*, s. 333-334

1.1.3 Intervju

Personen som intervjuas är en kvinna som har erfarenhet av en skilsmässotvist som ägt rum i den ja'faritiska rättssalen. Intervjun inleds med att personen ombedes att med bästa möjliga förmåga kronologiskt beskriva händelseförloppet. Personen berättar att vid tidpunkten då hon och hennes före detta man lärde känna varandra var bosatta i olika delar av världen, hon i Libanon och mannen i ett land som hon bett att inte få utskrivet. De hade lärt känna varandra under ett av mannens hemlandsbesök då han också är av libanesisk etnicitet. De dröjde inte länge förrän de bestämde sig för att gifta sig och flytta till det land där mannen var bosatt där de efter ett par år tillsammans får ett barn. Hon beskriver äktenskapet som våldsamt och allmänt turbulent och återger en händelse där han i ett våldsamt utspel brutit hennes arm. Efter en av parets större oenigheter bestämmer mannen att han vill upprätta en skilsmässa och gör i samband med detta även ett försök att häva intervjupersonens uppehållstillstånd. Paret åker tillsammans med barnet till Libanon för att fullfölja skilsmässan. Personen berättar att denna resa som börjar på en "komplicerad" och "smärtsam" skilsmässotvist.

Personen berättar att hon och mannen mellan sig gör en överenskommelse; hon ska säga ifrån sig sin rätt till kompensation i utbyte mot den fulla vårdnaden av barnet. Mannen lämnar enligt överenskommelsen barnet hos kvinnan men återvänder dagar senare för att hämta barnet. I samband med detta upprättar mannen en skilsmässoansökan i Libanon. Den ja'faritiska rätten är här skyldiga att också utreda huruvida mannen är en lämplig förälder, inte enbart om han har den ekonomiska kapaciteten. Hon berättar också att under skilsmässoprocessen enligt den ja'faritiska rätten, innan domen fallit, nekats umgänge med sitt barn. En rättegång äger rum och mannen får i den ja'faritiska rätten vårdnaden om barnet. Intervjupersonen beskriver att hon i rättegången tillåts komma till tals med sina upplevelser och erfarenheter men att de inte tas hänsyn till, inte heller de journalanteckningar hon tar med som bevis på misshandeln. Domen för överklagan som upprättas efter den första domen består till att vara till mannens fördel. Händelsen efterföljs av att mannen för barnet tillbaka till landet de bott i under tiden som äkta makar och att intervjupersonen följer efter och där upprättar en stämning mot mannen. Hon får i detta skede en ensam vårdnad om barnet. Beträffande överenskommelsen om vårdnad säger personen att mannen enligt rätten tillåts ändra sig men att en kvinna inte gör det. Med andra ord kan en man åberopa rättigheter som en kvinna inte kan. Vid en fråga om hur detta påverkade den psykiska hälsan berättar personen att hon gjort regelbundna besök hos en psykologmottagning både i samband med händelsen och flertal år efter samt att händelsen orsakat trauma hos både henne och barnet.

1.2 Problemformulering

Rättsfall som behandlar giftermål, skilsmässa och vårdnad av barn är i Libanon uppbyggt av femton olika religiösa familjerättslagar med tillhörande domstol. Varje domstol avgör enligt sin religiösa lära om vem som berättigas skilsmässa och vårdnad av gemensamma barn, med andra ord saknas det i landet ett religiöst obundet domstolsväsende som behandlar familjerättsfrågor. Systemet medför att lika rättsfall kan få olika domslut beroende på vilken religiös tillhörighet eller vilket kön den målsägande har. Till exempel kan en kvinna som döms enligt den ja'faritiska domstolen nekats vårdnaden om sitt treåriga barn medan en kvinna som döms enligt den sunnitiska domstolen erhålla vårdnaden om sitt barn i samma ålder då lagarna om barnavårdnad ser olika ut enligt de olika samfundet inom islam. Domslut skiljer sig även internt inom den shiitiska rätten då domaren själv avgör vilken *marja*'s regler den baserar domen i. I skilsmässotvister kan detta bland annat innebära att män och kvinnor inte blir lika inför lagen enligt den femtonde artikeln i kvinnokonventionen och att kränkningar av kvinnors mänskliga rättigheter således föreligger.

En av dessa femton familjerättslagar är den shiitiska familjerätten. Enligt denna är det för kvinnan inte möjligt att utan samtycke från sin make genomföra en skilsmässa samt att statistik tyder på att skilsmässotvister tenderar att i slutändan vara mannen till lags. Om mannen upprättar ansökan om skilsmässa, är han enligt shiaislam skyldig kvinnan en skilsmässokompensation, på arabiska kallad *mahr mu'akhar*, som kontrakterats parterna emellan i samband med giftermål. För att undvika kompensera kvinnan kan mannen vägra skilsmässa eller pressa kvinnan att avsäga sin rätt till kompensation i utbyte att få skilsmässan genomförd. Detta är en fråga om kvinnors rättigheter då de hamnar i en ekonomisk och social underlägsenhet i relation till mannen. Den diskriminering som kvinnor får utstå till följd av familjerättssystemet strider mot kvinnokonventionens, *CEDAW*:s, följande artiklar ¹⁰:

- Artikel 2 om skyldighet att avskaffa diskriminering av kvinnor och främja jämställdhet mellan könen
- Artikel 5 om stereotypa roller. Staten ska motverka fördomar och seder som grundar sig på stereotypa roller

¹⁰ OHCHR. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. 1979. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx> (Hämtades 2011-11-11)

- Artikel 13 om sociala och ekonomiska förmåner. Staten ska garantera kvinnor och män samma rättigheter i samhällslivet
- Artikel 15 om likhet inför lagen. Kvinnor och män ska behandlas lika inför domstol
- Artikel 16 (h) som innebär att båda makar bör ha lika rätt i frågor om ägande av egendom.

Libanon har reserverat sig för de artiklar som behandlar lika rätt och ansvar till familjeplanering och föräldraskap, lika rätt och ansvar under och efter äktenskap samt lika rätt till överförandet av nationalitet till barn.¹¹

¹¹ Civil Society Knowledge Centre. *Signing and ratifying CEDAW*. URL: <https://civilsociety-centre.org/content/signing-and-ratifying-cedaw> (Hämtades 2021-11-11)

1.3 Syfte och frågeställning

Följande arbete undersöker hur den shiitiska familjerättsprocessen ser ut och hur den shiitiska familjerätten i Libanon kränker kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister. I Libanon finns upp till arton religiösa samfund, sammanlagt utgörs dessa samfund av femton olika familjerättslagar med tillhörande domstol.¹² Dessa frågeställningar begränsas till en av dem. Det shiitiska samfundet är ett av de samfund som präglats av kvinnor som belyst att de diskrimineras både under och efter en skilsmässotvist. Detta är en fråga om kvinnors mänskliga rättigheter, hela arbetet utgår med denna anledning utifrån ett shiitiskt perspektiv på familjerättsfrågor.

Arbetet syftar till att besvara nedanstående frågeställningar genom en textanalys samt intervju. Kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässor undersöks och analyseras ur den shiitiska förgreningen av islam och hur dessa religiösa riktlinjer om skilsmässor tillämpas i praktiken. Utöver intervjuer har jag till hjälp en omfattande rapport som lyfter problematiken med den libanesiska religiöst bundna civilrätten skriven av *Human Rights Watch* samt en bok vid namn *Islamic Laws* av Ali al Hussein as-Sistani, en religiös ledare som avger *fatwor*. Frågeställningen är relevant för ämnesområdet mänskliga rättigheter då ett flertal kvinnor rapporterat om hur skilsmässotvister slutat med att de fått sina mänskliga rättigheter kränkta. Frågor som denna forskning ämnar besvara:

- Hur ser den ja'faritiska familjerättsprocessen ut?
- På vilka sätt kränker den ja'faritiska familjerätten kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister i Libanon?

¹² United Nations. *For an equal personal status law in Lebanon*. URL: <https://www.un.org/democracyfund/news/equal-personal-status-law-lebanon> (Hämtades 2021-11-09)

1.4 Avgränsning

Arbetet behandlar ämnet om kvinnors mänskliga rättigheter, specifikt i skilsmässotvister då dessa många gånger uppmärksammats i lokal media i Libanon. Arbetet har avgränsats till att enbart undersöka fall som utspelat sig för shiitiska kvinnor i Libanon. Familjerätten är en religiöst bunden rättsprocess som innebär att alla behöver vända sig till den, oavsett huruvida man anser sig tillhöra en religion eller inte. Landet gör sig intressant för undersökning då det inte har ett religiöst obundet rättsväsende vad gäller familjerättsfrågor. Beträffande avgränsningen av den ja'faritiska gällande rätten och valet av Sayyed Ali al-Husseini al-Sistani som *marja' al-taqlid* föreligger denna avgränsning på grund av att al-Sistani är den mest inflytelserika religiöst lärda med flest anhängare samt att de shiitiska familjerättslagarna saknar författning.

Det som skiljer den ja'faritiska rätten från de andra samfundet och därmed gör den intressant att undersöka och analysera är att domaren, *shaykhen*, har stort tolkningsutrymme; en risk för kränkningar av kvinnors mänskliga rättigheter föreligger och blir således relevant ur en feministisk rättsteori. Metoden för avgörandet om kvinnors människorättskränkningar har i analysen grundat sig i kvinnokonventionens artiklar samt allmän praxis om kvinnors mänskliga rättigheter, sådant som är vedertaget utan att vara författat. Beskrivning av den shiamuslimska rätten kommer i arbetet att presenteras som den *ja'faritiska rätten*, en direkt översättning från arabiskans *al mahkama al-ja'fariya*. Arbetet begränsas till permanenta äktenskap. Hur kvinnor upplever avslut av tillfälliga äktenskap, *mu'tah*, kommer i detta arbete inte att undersökas då processerna för avslut skiljer sig åt; ett avslut av ett tillfälligt äktenskap kan genomföras utan den ja'faritiska rättens hjälp och vetskap samt att mannen inte är skyldig ekonomiskt underhåll eller kompensation om så inte kontrakterats.

1.5 Disposition

Studien är indelad i fem delar. Under inledning tillräknas bakgrund, problemformulering, syfte och frågeställning samt tidigare forskning. Metod och material och teoretisk referensram ligger under egna avsnitt. Till den andra delen räknas analysen.

I bakgrunden beskrivs vad som anses vara relevant bakgrundsinformation för att förstå sammanhanget i problemformulering och analys. I problemformuleringen förklaras varför detta forskningsområde är intressant att studera. Under syfte och frågeställning klargörs i vilket syfte detta arbete upprättats samt en presentation av de två frågeställningar som arbetet ämnar besvara. Under tidigare forskning redogörs vad som tidigare åstadkommit under forskningsområdet kvinnors mänskliga rättigheter relaterat till familjerätten specifikt skilsmässotvister samt vilken funktion denna forskning praktiskt taget fyller. I delkapitlet om metod och material redogörs det för vilken metod och vilka ansatser som varit utgångspunkten för insamling av material och genomförande av analys. Under teoretisk referensram presenteras teorin som arbetet utgår från i sökandet på svar på forskningsfrågan. Analysen består av två delar där den första delen ämnar besvara den första frågeställningen och den andra delen ämnar besvara den andra. Den första delen är en beskrivande analys och den andra delen en argumentationsanalys. I den beskrivande analysen används faktabaserad litteratur för att sammanfatta hur den shiitiska familjerättsprocessen ser ut. I den andra delen argumenteras det för hur kvinnors mänskliga rättigheter kränks enligt den ja'faritiska rätten.

1.6 Tidigare forskning

Forskningsområdet om kvinnors rättigheter i skilsmässotvister i Libanon består till övergripande del av lokala men även internationella organisationer som uppmärksammat den rådande diskrimineringen som kvinnor tillhörande samtliga religiösa samfund utsätts för. Böcker och rapporter finns även om hur familjerätten i Libanon påverkar kvinnor. Shiitiska kvinnor har i media synts uttrycka missnöje över den hur den ja'faritiska rätten dömer i skilsmässotvister men utbudet av tidigare forskning om mitt forskningsområde är begränsat. Bristen på forskning som analyserar kvinnors mänskliga rättigheter utifrån den ja'faritiska rätten innebär att denna forskning fyller ett tomrum i forskningsområdet som behandlar familjerätt och kvinnors rättigheter.

Bland tidigare forskning finns utförliga rapporter och framlagda förslag av bland annat internationella organisationer som *Human Rights Watch* men också mindre organisationer som genomfört omfattande intervjuer av kvinnor som lidit till följd av skilsmässotvister. Litteratur i form av utgivna böcker finns på området om problematiken kring familjelagstiftningen i Libanon. Lubna Tarabey heter författarinnan till boken *Family Law in Lebanon: Marriage and Divorce among the Druze* som berättar om familjerätten i Libanon ur ett drusiskt perspektiv och samspelet mellan sociala normer och lagstiftning. Hon motiverar sin forskning med att det råder en brist på tidigare studier inom samma fält. Tarabey tar bland annat upp hur våld i nära relationer var anledningen i majoriteten av fallen där kvinnan ansökt om skilsmässa. Hon presenterar statistik som visar att män utsatt kvinnor för våld och vad som kan klassas som allmänt oacceptabla beteenden i hopp om att kvinnan som en sista utväg ska ansöka om skilsmässa och därmed avsäga sig sin rätt till kompensation enligt familjerätten.¹³ På samma sätt som shiitiska kvinnor upplever även drusiska kvinnor försämrad livskvalitet då mekanismer som delad vårdnad av barn tenderar att försvåras efter en skilsmässa.¹⁴

¹³ Tarabey, Lubna. 2013. *Family Law in Lebanon: Marriage and Divorce among the Druze*. London: I.B. Tauris, s. 126

¹⁴ Tarabey, Lubna. *Divorce as a Lived Experience among the Lebanese Druze: a Study of Court Records and Proceedings*. URL: https://www.anthro.ox.ac.uk/sites/default/files/anthro/documents/media/jaso6_2_2014_117_137.pdf (Hämtades 2021-11-03)

Delar av det sekundära material som jag använt mig av kan kategoriseras som tidigare forskning. Bland annat en omfattande rapport från år 2015 av *Human Rights Watch* vid namn *Unequal and Unprotected: Women's Rights under Lebanese Personal Status Laws*. I rapporten genomförs intervjuer av tjugosju kvinnor tillhörande olika religiösa samfund för att undersöka i vilken utsträckning familjelagstiftningen påverkat dem. Organisationen argumenterar i rapporten för att regler beträffande skilsmässa enligt familjelagstiftningen präglas av ojämlikhet mellan könen och att kvinnor är särskilt sårbara på grund av sin ekonomiska utsatthet. *Human Rights Watch* har även riktat kritik i form av ett förslag till Libanons CEDAW-kommitté med uppmaningar till kommittén om att rekommendera den libanesiska regeringen att bland annat upprätta ett religiöst oberoende domstolsväsende med syfte i att diskrimineringen som denna utsätter kvinnor för ska upphöra.¹⁵

Boken *Islam and Law in Lebanon: Sharia within and without the State* som Morgan Clarke författat undersöker hur shariarätten implementeras inom det libanesiska rättsväsendet. Han skriver om hur det i upprättandet av ansökan om skilsmässa råder ojämlikhet mellan könen på grund av skillnader i rättigheter av ett sådant upprättande, mer ingående betyder detta att mannen har mandat att genomföra en skilsmässa utan kvinnans samtycke medan det motsatta inte gäller.¹⁶ Clarke gör en jämförande analys av den sunnitiska och den shiitiska familjerätten beträffande skilsmässor. Han menar att skilsmässor enligt den shiitiska rätten i jämförelse med den sunnitiska rätten, oavsett kön hos målsägande, är svårare att genomföra. Detta för att det enligt den shiitiska rätten krävs två vittnen samt att skilsmässan inte sällan beläggs med en godtycklig period av utdragning på grund av att upphörandet av äktenskap inte rekommenderas (*makruh*). Han tillägger även att män i skilsmässor ofta besitter privilegium då deras samtycke måste ges i fall där deras kvinnliga motpart upprättar ansökan om skilsmässa. Om mannen i sådana fall samtycker till genomförandet av skilsmässan blir han skyldig att bistå kvinnan med överenskommen och kontrakterad brudgåva (*mahr mu'akhar*). För att undvika skyldighet till sin motpart ställer mannen ett ultimatum som innebär att kvinnan antingen måste säga upp sin rätt till *mahr mu'akhar* eller tvärtom kompensera mannen för att få samtycke och därmed skilsmässan genomförd. Kvinnan hamnar således i en

¹⁵ Human Rights Watch. *Human Rights Watch Submission to the CEDAW Committee of Lebanon's Periodic Report 62nd Session*. Februari 2015.

URL:https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/LBN/INT_CEDAW_NGO_LBN_19385_E.pdf
(Hämtades 2021-11-14)

¹⁶ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 152

ekonomisk utsatthet till följd av det libanesiska familjerättssystemet.¹⁷

I allmänhet finns en mängd material i form av forskning och kampanjer beträffande familjerätt i Libanon men även i studier av andra länder som använder sig av samma system kan vara av relevans, exempelvis Israel. Forskning på ämnet är tydlig med att trots att detta system upprättats och finns kvar i syfte att bevara den religiösa mångfalden i Libanon, bidrar det samtidigt till bland annat ojämlikhet mellan könen men också ojämlikhet i nästintill identiska fall. Exempelvis kan fall med liknande parametrar leda till olika domar beroende på vilken religion de inblandade tillhör och således vilken religiös domstol som dömer fallet i fråga.

¹⁷ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 152–153

2 Teoretisk referensram

2.1 Feministisk rättsteori

Forskningsarbetets teoretiska grund vilar på en feministisk teori vars område utgörs av en begränsad mängd forskning i jämförelse med mer etablerade teorier, nämligen den feministiska rättsteorin. Den feministiska rättsteorin grundar sig i att studera kvinnors upplevelser och erfarenheter tillsammans med annan vetenskap för att belysa sambandet mellan genus och rätt. Teorin belyser hur gällande rätt samtidigt som den förhöjt kvinnors levnadsstandard i form av införande av rättigheter även kan verka begränsande för kvinnor.¹⁸ Teorins anknytning till uppsatsen är relationen mellan den ja'faritiska familjerätten i Libanon och kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister. Studien om kvinnors rättigheter i skilsmässotvister är fall för undersökning då familjerättens domar många gånger visat sig vara fördelaktiga för män. Den feministiska rättsteorin argumenterar för en liknande utgångspunkt: att det finns ett starkt samband som sammankopplar lag och en manscentrerad kultur.¹⁹

2.2 Carol Smart och *Feminism and the Power of Law*

I boken *Feminism and the Power of Law* författad av Carol Smart riktas fokus på den makt som män besitter i rättsväsendets olika processer och hur kvinnan marginaliseras till följd av detta; hon redogör för rättsväsendets maktutövande och hur kvinnors erfarenheter och upplevelser i rätten blir obetydliga. Denna del av teorin är relevant för forskningen i den mån att det religiösa familjerättssystemet i Libanon grundar sig i principer om mannens bästa. Den religiöst baserade familjerätten har lagar skrivna av män och domarna i fallen är utan undantag män; utfallet blir således ett sådant som gynnar den manliga parten i tvisten. Smart kritiserar också i sin bok konceptet om lag och huruvida faktumet att en handling är laglig inte automatiskt gör den rättfärdig.²⁰ Fördelarna med denna teori är att den synliggör och kritiserar det rättsväsende som ofta ses och behandlas som en oinskränkt makt och instans. Smart kritiserar rättsväsendets tolkningar och definitioner och hur dessa av samhället ses som den absoluta sanningen. Som exempel tar hon upp hur lagens definition av våldtäkt är överlägsen kvinnans definition och upplevelser och fortsätter med att ifrågasätta huruvida

¹⁸ Bartlett T., Katherine & Kennedy, Rosanne (red.). 2018. *Feminist Legal Theory: Readings in Law and Gender*. New York: Routledge, s. 1-3

¹⁹ Smart, Carol. 1989. *Feminism and the Power of Law*. London: Routledge, s. 3

²⁰ Smart, *Feminism and the Power of Law*, s. 2-4

lagen i ursprungligen konstruerats för att främja mannens behov. Kritiker av den feministiska rättsteorin menar att orsaken till kvinnans, i jämförelse med mannens, stora lidande grundar sig i en upplevd känsla; att samma situation orsakar kvinnan större lidande än mannen då kvinnans upplevelser av samma situation kan ha negativa associationer.²¹

2.3 Androcentrism i den ja'faritiska rätten

I forskningen analyseras den ja'faritiska familjerätten utifrån den feministiska rättsteorins utgångspunkt om *androcentrism* (teori om det manliga perspektivet som utgångspunkt och norm).²² Smart beskriver att det finns problematik med att rättsväsendet besitter en absolut auktoritet till definitionen av en sanning och att andra typer av kunskaper och mekanismer anses underlägsna till följd av detta. Kvinnors perspektiv och erfarenheter undantrycks till följd av den androcentrism som präglar familjerättslagarna i Libanon. Smart beskriver att de androcentriska dragen i lagstiftning går långt bak i historien. Den feministiska vågen som uppkom under 1800-talet bestod av en kamp för kvinnors lika rätt till att rösta, för gifta kvinnors rätt att äga egendom och till vårdnad av barn. Den feministiska rättsteorin argumenterar för faktumet att lagstiftning inte nödvändigtvis är rättvis, lagen kan också den agera i förtryck mot kvinnor.²³ De rättigheter som kvinnor i dag inte kan åberopa till följd av den ja'faritiska familjerätten liknar de rättigheter som kvinnorna under 1800-talet kämpade för.

²¹ West, Robin, 2000. *The Difference in Women's Hedonic Lives: A Phenomenological Critique of Feminist Legal Theory*. Georgetown University Law Centers, s.149

URL:<https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1572&context=facpub> (Hämtad 2021-12-10)

²² Bartlett T., Katherine & Kennedy, Rosanne. *Feminist Legal Theory: Readings in Law and Gender*, s. 1-2

²³ Smart, *Feminism and the Power of Law*, s. 139

3 Metod och material

I detta kapitel redogörs materialet samt enligt vilken metod de insamlats och analyserats. Uppsatsen utgörs av en kvalitativ metod med en beskrivande respektive argumenterande del samt en intervju. Ett kapitel om forskningens teoretiska material presenteras även. De frågeställningar som presenterats i denna forskning har ämnats besvaras genom en kvalitativ forskningsmetod där analysen är indelad i två delar. Den första delen av analysen är en beskrivande analys som ämnar klargöra processen för giftermål och skilsmässa enligt den ja'faritiska familjerättsprocessen med utgångspunkt i en induktiv ansats. Material insamlas och bearbetas sedan genom analys för att sedan presenteras i resultat och slutsats. I denna del har litteratur om Libanons relation till shiaislam varit betydande. Här är det främst faktabaserad litteratur som är av relevans; Morgan Clarke har under en period av fältstudier studerat hur islam tar sig uttryck i Libanon. Den andra delen är en argumentationsanalys gällande skilsmässotvister med utgångspunkt i en deduktiv ansats, enligt den deduktiva ansatsen är det teorin som styr forskningen och inte tvärtom. Tillvägagångssättet som materialet utvunnits enligt i den andra delen av analysen, är typiska för denna ansats. En tes har uppkommit och materialet har sedan utgått från denna tes.²⁴ I denna del har processen inneburit aktivt sökande av upplevelser och kränkningar av shiitiska kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister. I forskning som utgår från en deduktiv ansats är det passande att genomföra en argumentationsanalys då en tes redan tagits vid; analysen argumenterar här för könsbaserat förtryck genom materialet som eftersökts och presenterats.

De mekanismer som räknas till en kvalitativ metod och som är av relevans för forskningens analytiska delar är bland annat verktyg som textanalys och intervju. Vanligtvis är en kvalitativ metod förenlig med en induktiv ansats. Eftersom analysens andra del klassas som argumenterande blir en deduktiv ansats i denna del lämpligare. Enligt Alan Bryman, författare av boken *Samhällsvetenskapliga metoder*, är en deduktiv strategi inte oförenlig med en kvalitativ metod.²⁵ Den deduktiva ansatsen kritiserar ofta för att inte vara tillräckligt objektiv för vetenskaplig forskning då forskaren enbart väljer de argument som stödjer den tes som presenteras. Uppdelningen i detta kapitel kommer att ske enligt det primära och det sekundära material som inhämtats för att svara på frågeställningarna.

²⁴ Bryman, 2018. Alan. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber, s. 41

²⁵ Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*. s. 29

3.1 Intervjumetod

En intervju med en person som har erfarenhet av en skilsmässotvist i den ja'faritiska familjerätten har genomförts. Två av de sammanlagt tre inbokade intervjuerna avbokades av intervjupersonerna på grund av personliga skäl från intervjupersonernas sida. Det primära materialet utgörs av en genomförd intervju och presenteras under avsnittet Bakgrund 1.1.

Intervjun som genomförts är en telefonintervju enligt en ostrukturerad intervjuteknik där intervjupersonens upplevelser styr samtalet. Vid intervjustart ställs en öppen fråga, resterande frågor ämnar hålla intervjun relevant för forskningsområdet. I andra typer av intervjutekniker kan intervjuaren i stället följa ett strukturerat frågeschema eller protokoll.²⁶ Intervjupersonen ombedes i ett första skede beskriva händelseförloppet innefattande giftermål och skilsmässa med tyngdpunkt i den ja'faritiska rättsprocessen i skilsmässan. Personen försöker i största mån beskriva sina upplevelser i en kronologisk ordning. Hon berättar om hur giftermålet gått till och fortsätter sedan med att beskriva hur de tillsammans bosätter sig utanför Libanon samt hur deras äktenskapliga liv börjar kantas av problem. Hon ombedes att ytterligare fokusera på vilken roll den ja'faritiska rätten spelat i kränkningen av hennes mänskliga rättigheter.

Därefter nämner hon att hon tvingats säga upp sina rättigheter till *mahr mu'akhar* för att fullfölja skilsmässan (en överenskommelse mellan de två parterna i äktenskapet) och att hon nekas vårdnaden om sitt barn trots att de kommit överens om att hon ska tilldelas full vårdnad i utbyte mot *mahr mu'akhar*. Den ja'faritiska rätten dömer med andra ord vårdnaden till mannen utan att ha undersökt personens kapacitet att bedriva ett passande föräldraskap enligt barnets bästa.

Intervjun har med personens samtycke spelats in med hjälp av en extern mobiltelefon. Denna inspelning har sedan transkriberats och sammanfattats, intervjupersonen har tagit del av en transkriberad version av intervjun och givit sitt samtycke till publiceringen av den.

Transkriberingen av intervjun återfinns under Bilaga 1. Intervjuavsnittet gör sig lämpligt under bakgrunden då antalet intervjuer som genomförts i denna studie understiger antalet intervjuer som rekommenderas för att kategoriseras som en del av forskningsstudiens analys. Ramverk att följa vad gäller antalet intervjuer i kvalitativa studier brukar hänvisa till att

²⁶ Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*. s. 562

forskaren i sin studie intervjuar mellan tjugo och trettio personer.²⁷ Personen behåller som önskat genom hela forskningen sin anonymitet.

3.2 Islamic Laws och kvinnokonventionen

Boken *Islamic Laws* och kvinnokonventionen har bearbetats och analyserats i syfte att beskriva den ja'faritiska familjerättsprocessen och identifiera mänskliga rättighetskränkningar som kvinnor utsätts för i skilsmässotvister i Libanon. De shiitiska familjelagarna saknar författade artiklar och styrs av praxis samt domarens tolkning av religiösa texter, vilket försvårar möjligheten att jämföra artiklar ur familjelagarna med kvinnokonventionen. Av denna anledning har i stället de *fatwor* som al-Sistani samlat i boken *Islamic Laws* analyserats utifrån ett perspektiv baserat i kvinnokonventionen för att granska huruvida Libanon fullföljt kontrakterade åtaganden. Det har inte varit tillräckligt att enbart granska *fatwor*, frågeställningen har även krävt en granskning av rapporter och tidigare forskning på ämnet då teori och praktik inte alltid samspelat.

Kvinnokonventionens alla artiklar, med undantag från de som Libanon valt att reservera sig från, har bearbetats och analyserats för att identifiera vilka artiklar som inte fullföljs. En föredragen metod hade innefattat en analys av den ja'faritiska rättens artiklar i stället för de *fatwor* som återfinns i *Islamic Laws*. De finns dock inget erkänt rättsligt dokument som domarna i rätten nyttjar som ramverk eller riktlinje utan tillåts utifrån egen förmåga tolka enskilda fall. Eftersom Sayyed Ali al-Sistani är den *marja' al-taqlid* med flest anhängare blir hans dekret det näst bästa att analysera utifrån kvinnokonventionen. I den första delen av analysen har *Islamic Laws* använts som källa för att klargöra inrättandet av permanenta respektive tillfälliga äktenskap samt distinktionen av skilsmässosformer. I analysens senare del syftar *Islamic Laws* till att agera rättskälla för den ja'faritiska rätten. Här analyseras *Islamic Laws* utifrån de artiklar ur kvinnokonventionen som Libanon åtagit sig fullfölja och garantera kvinnor.

²⁷ Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder*. s. 506

3.3 Islam and Law in Lebanon av Morgan Clarke

Islam and Law in Lebanon: Sharia within and without the State, en bok författad av Morgan Clarke, har en omfattande roll i forskningens första och andra del av analysen men även som tidigare forskning och källa för översättningar av, för arbetet, relevanta begrepp.

I den första delen av analysen används boken som källa för de olika äktenskaps- och skilsmäsoformerna. Boken blir särskilt betydande för analysen då Clarke inte enbart skriver om den ja'faritiska rätten men också om dess relation till Libanon och det libanesiska folket. Han väver samman avslappnade situationer som emellanåt utspelar sig i rättssalarna med lag och rätt. I boken presenterar Clarke även detaljer kring olika skilsmässoprocesser och i vilken dom de slutar. I analysens senare del ämnar dessa rättegångar presenteras i syfte att närmare beskriva hur den ja'faritiska rätten praktiska arbetsprocess ser ut. Domslut och rättegångshandlingar omfattas i Libanon inte av offentlighetsprincipen samt att de med stor sannolikhet inte lagras digitalt.²⁸ Clarkes fältstudier och kontaktnät har underlättat möjligheten för honom att observera och dokumentera domslut. Då denna möjlighet inte föreligger för arbetet inför denna forskning är det Clarkes observationer som forskningen tvingas förhålla sig till.

Beträffande översättningar av begrepp från det arabiska språket har de i forskningen translittererats i syfte att förenkla för läsaren som inte behärskar det arabiska språket och sedan översatts första gången de presenterats. För ytterligare underlättande har de samlats under en begreppslista och presenteras under ett eget avsnitt innan inledningen till forskningens huvuddel. Översättningarna sker löpande genom texten i *Islam and Law in Lebanon* där Clarke tagit hjälp av lokala arabisktalande då flertal begrepp som han nyttjar är specifika för den libanesiska dialekten av arabiska och går således inte att översätta med hjälp av uppslagsböcker. Översättningarna av begreppen har i denna forskning dels baserats i Clarkes översättningar, dels egna översättningar och erfarenheter av det arabiska språket.

²⁸ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 174

3.4 Human Rights Watch

Human Rights Watch författade år 2015 en rapport vid namn *Unequal and Unprotected: Women's Rights under Lebanese Personal Status Laws* om hur familjerättslagarna i Libanon utgör en kränkning för kvinnors mänskliga rättigheter då de förstärker ojämlikheten mellan könen. I rapporten intervjuas kvinnor från ett flertal olika samfund, bland dem shia, sunni, druser, maroniter och katoliker. Rapporten vill belysa kvinnors utsatthet enligt de skilsmässolagar som styr det libanesiska rättsväsendet och rekommenderar både den libanesiska staten och de religiösa samfunden att vidta åtgärder för att förhindra att kvinnor far illa till följd av rättssystemet. Rapporten utgörs bland annat av intervjuer av kvinnor som beskriver hur de upplevt skilsmässotvister men också statistik och kodifiering av data från vittnesmål och slutgiltiga domar. De domslut som organisationen som författat rapporten tagit del av är inte av offentlig karaktär. Då offentlighetsprincipen inte gäller i Libanon har det inte varit möjligt att tillhandahålla dem som material för detta arbete.

Det material som varit av relevant karaktär för forskningen och dess frågeställning är de vittnesmål som involverat den ja'faritiska rätten. Utvinnandet av dessa har skett med hjälp av ordsökning genom varje kapitel för att filtrera bort information som ej är relevant för forskningsområdet. Vittnesmålen har bearbetats och i analysens senare del presenterats baserat i vilka artiklar i kvinnokonventionen som berörts.

3.5 Teoretiskt material

Denna forskning om kvinnors mänskliga rättigheter har grundat sig i en feministisk rättsteori. Carol Smart skriver i sin bok *Feminism and the Power of Law* om juridik och rättsväsendet ur ett feministiskt perspektiv. Litteraturen har bearbetats genom en textanalytisk metod i syfte att finna teorins eventuella anknytning till den ja'faritiska rätten.

Beträffande *Feminist Legal Theory: Readings in Law and Gender* av Katherine Bartlett och Rosanne Kennedy har denna använts som källa i syfte att definiera den feministiska rättsteorin.

4 Analys

4.1 Hur ser den ja'faritiska familjerättsprocessen ut?

4.1.1 Giftermål

I Libanon saknar den ja'faritiska rätten i dag en lagförd författning av sina familjerättslagar. Den ja'faritiska rättsprocessen styrs av praxis samt domarens tolkning av shiitiska religiösa texter. Andra länder med högt antal shiamuslimer som Afghanistan, Irak och Iran, har till skillnad från i Libanon sina familjerättslagar författade.²⁹ Domaren ges befogenhet att utifrån situationen bedöma hur enskilda fall ska behandlas, lika fall bedöms olika beroende på domarens resonemang. Domarna är utbildade inom islamiska religionsstudier och saknar av den anledningen ofta den juridiska bakgrund som krävs för att samtliga inblandade ska få en rättvis rättegång; en mänsklig rättighet som kan åberopas enligt ett flertal konventioner. Avsaknaden av det enhetliga tillvägagångssätt som juridiska processer associeras med försvagar rättsväsendets trovärdighet och opartiskhet.³⁰

Med anledning av att Libanon saknar civila familjerättslagar och instanser, saknas också möjligheten för två personer tillhörandes olika religioner att ingå ett borgerligt äktenskap. Av denna anledning har alla registrerade äktenskap en religiös prägel. Äktenskap som ingås i en shiitisk bemärkelse, *katb kitab*, behöver inte kontrakteras av *shaykh* för att giltigförklaras.³¹ Beträffande *katb kitab*-ceremonin skiljer den sig från en klassisk bröllopsceremoni; *katb kitab*-ceremonin äger rum innan bröllopsceremonin tar plats, beroende på situationen kan *katb kitab* äga rum allt från år till veckor innan bröllopet.³² I den shiitiska bemärkelsen är ett äktenskap giltigt inför gud oberoende av en *shaykhs* eller andra externa vittnens närvaro och räknas fullt valitt då äktenskapet registrerats hos den ja'faritiska rätten. Övergripande del av de shiitiska äktenskap som ingås kontrakteras i närvaro av en *shaykh* antingen utanför eller inom de ja'faritiska rättssalarna. Närvaro av en *shaykh* vid *katb kitab*-ceremonin tillhör dock vanligheten. En *shaykhs* närvaro kan underlätta för paret i fråga om de administrativa uppgifterna som krävs efter att kontraktet skrivits på. Detta är inte en tjänst som är kostnadsfri, att vara *shaykh* är i Libanon ofta personens huvudsakliga sysselsättning och därmed inkomstkälla.

²⁹ Ghamroun & Ghazala, 2021. *Kayf yutabeq al qanun al shi'i fi mahakem al ahwal al shakhsiya*. Legal Agenda.

³⁰ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 122

³¹ al-Husseini al-Sistani, Sayyed Ali. *A Code of Practice for Muslims in the West*. South Carolina: CreateSpace, s. 205

³² Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 133

Vid en *katb kitab*-ceremoni är syftet att upprätta ett religiöst betingat äktenskapskontrakt mellan två parter antingen utanför eller innanför de ja'faritiska rättssalarna. I de fall paret bestämmer sig för att kontraktera äktenskapet i de ja'faritiska rättssalarna, kan de gå dit utan sällskap eller också välja att ackompanjeras av familj. Vid de tillfällen där *shaykhen* gör hembesök blir tillställningen ofta större och av festligt slag. Ett kriterium som blir avgörande för analysens båda delar är brudgåvan, *mahr*.³³ För att förtydliga *mahr* bör en distinktion mellan de två varianterna, *mahr mu'adam* och *mahr mu'akhar*, göras. Båda finns kontrakterade och den tidigare beskriver den brudgåva som kvinnan har rätt till i samband med att parterna ingår äktenskap. Smycken i guld och en bestämd summa pengar samt en kopia av islams heliga skrift koranen är vanliga brudgåvor. Den senare, *mahr mu'akhar*, är den kompensation som mannen blir skyldig kvinnan i fall av skilsmässa eller död. Vanliga kompensationer att kontraktera är pengar eller egendom.³⁴ *Mahr mu'akhar* blir en essentiell del av äktenskapskontraktet ur ett kvinnorrättsperspektiv med anledning av att kvinnan inte sällan hamnar i ett ekonomiskt underläge på grund av att samhället präglas av stereotypa könsroller och en diskriminerande arbetsmarknad.

Beträffande giftermål praktiseras teorin om tillfälliga giftermål, *mut'ah*, enbart inom den shiitiska skolan. Vid ett tillfälligt giftermål gör parterna emellan en överenskommelse om vad detta tillfälliga äktenskap tillåter i form av fysisk kontakt och sexuellt umgänge som enligt religionen annars inte är tillåtet, hur länge kontraktet gäller samt om *mahr*. Denna typ av *mahr* brukar vara en gåva av enkelt slag eventuellt ingen gåva alls. Kontraktet behöver inte författas i fysisk form, ett muntligt kontrakt är i detta fall tillräckligt för att vara bindande. Mannen har inga ekonomiska skyldigheter gentemot kvinnan, inte heller vid fall där kvinnan blir gravid, med undantag av att kontraktet inte stipulerar detta faktum. När tiden för kontraktet löpt ut kan parterna bestämma sig för att aningen förnya kontraktet eller ingå ett permanent äktenskap. De kan också bestämma att avsluta relationen, detta sker då utan den skilsmässoprocess som ett avslut av ett permanent äktenskap innebär. Av denna anledning är en smal definition av denna praktik tillräcklig för detta avsnitt i analysen, också för att genom definitionen klargöra att forskningen inte tar i beaktande denna typ av äktenskap.³⁵

³³ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 133

³⁴ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 135-136

³⁵ al-Husseini al-Sistani, *Islamic laws*, s. 333-334

4.1.2 Skilsmässa

Vid önskemål om skilsmässa behöver målsägande upprätta en stämmingsansökan hos den ja'faritiska rätten. Det är kategorin av skilsmässa som styr skilsmässoprocessens gång; det som i sin tur avgör vilken typ av skilsmässa och således vilken ansökan som behöver upprättas, styrs av omständigheterna i varje fall samt vilken av parterna som är målsägande. Termen *talaq* avser enligt islam enbart skilsmässor som upprättats från mannens sida, i vardagsspråk används termen dock för att hänvisa till skilsmässa rent generellt. *Khul'* kallas den variant av skilsmässa som en kvinna vanligtvis upprättar, dock inte likt mannen på egen hand.³⁶ En skilsmässa kan antingen vara av slag där återkallelse av skilsmäsoansökan inom kvinnans spärrperiod tillåts (en nyskild kvinna förbjuds genom en period om två fullbordade menstruationscykler att gifta sig med en annan man) eller att skilsmässan är oåterkallelig. Om mannen upprättar ansökan kan han inom kvinnans spärrperiod återkalla och därmed ogiltigförklara skilsmässan; kan jämföras med det som i svenska skilsmäsofall benämns som betänketid. Lämna däremot kvinnan in en ansökan om *khul'*, beläggs inte denna med ”betänketid” och blir därmed oåterkallelig.³⁷

En man kan unilateralt utan kvinnans samtycke eller närvaro, få en skilsmässa genomförd. Det bör dock tilläggas att en skilsmässoprocess i den shiitiska skolan ofta med uppsåt är utdragen för att undvika förhastade skilsmässor. Enligt islams lagar är mannen skyldig kvinnan hennes *mahr mu'akhar*, den del av brudgåvan som kontrakterats till äktenskapets slut. Grunden till brudgåvans existens är att den ämnar fungera som ett ekonomiskt stöd för en kvinna som nyligen skilt sig. Han är även skyldig kvinnan underhåll under den period som hon enligt islam inte tillåts gifta om sig. Den senare delen av brudgåvan är i jämförelse med *mahr mu'adam* ofta större. En man som vill avsluta äktenskapet men känner sig oförmögen att kunna ge kvinnan sin kontrakterade rätt till brudgåvan, kan välja att utsätta kvinnan för lidande som i stället gör att hon vill skilja sig och han får därmed rätten på sin sida. Genom denna strategi kan han gå med på att genomföra skilsmässan på villkor att kvinnan avsäger sin rätt till *mahr*, skilsmässan kategoriseras då som *khul'* och mannen blir här inte skyldig kvinnan ekonomiskt stöd. Kvinnan kan dock lämna in en skilsmäsoansökan med anledning av desertering, brist på ekonomiskt underhåll eller illabehandling i.e. våld eller misshandel, *talaq al-hakim*, där mannen blir skyldig henne den senare delen av brudgåvan. Likt andra

³⁶ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 146- 151

³⁷ al-Husseini al-Sistani, *Islamic laws*, s. 346

delar av den ja'faritiska rätten saknas i denna procedur ett rutinmässigt tillvägagångssätt och sannolikheten att målsägande vinner målet är liten.³⁸ Fallet som presenteras i intervjun under Bakgrund 1.1, är ett typiskt fall där den ja'faritiska rätten är skyldiga att klassificera skilsmässan enligt denna skilsmäsoform. Kvinnan vittnar om hur mannen misshandlat henne och har även journalanteckningar som bevis men skilsmässan leder ändå till att hon tvingas säga upp sina rättigheter.

Beträffande den fysiska processen av skilsmässa i Libanon är den både tidsmässigt och ekonomiskt kostsam, ännu mer i situationer där en advokat behöver anlitas. Processen präglas av avsaknad av digitalisering och de anställdas pappersarbete sker till övergripande del för hand. Byråkratiskt sett blir förberedelserna av komplicerat slag där parterna förväntas ha med sig förskrivna dokument för att kunna inleda rättegången. I de fall en av parterna är frånvarande vid rättegången kan domaren välja att döma i en persons frånvaro. Om en person företräds av en advokat kan domaren ha krav om att möta parterna vid minst ett fysiskt möte. I de fall en av parterna befinner sig utom landets gränser kan även den motsatta partens advokat kräva fysisk närvaro av den frånvarande parten; en handling som advokaten kan utnyttja för att sätta press på motparten för att sedan kunna utlysa ett reseförbud mot denna. Reseförbudet föreligger som skydd mot att en part inte ska ha möjlighet att föra parternas gemensamma barn utom landets gränser, en effektiv mekanism för att sätta press.³⁹

Avslutningsvis klargör detta kapitel av forskningens analytiska del för skillnader i rättigheter mellan kvinnor och män i skilsmässor enligt den ja'faritiska rätten. Kvinnan har inte rätt att på egen hand avsluta äktenskapet och mycket små möjligheter att vinna skilsmässomål som grundar sig i våld och misshandel. En kvinna beläggs med en spärrperiod om tre menstruationscykler i majoriteten av skilsmässofall (med undantag i de situationer där kvinnan behållit sin oskuld eller inte haft ett sexuellt fullbordat äktenskap); en begränsning som inte gäller för mannen. I fall av *khul'* eller då mannen inte betalar underhåll eller *mahr mu'akhar* är sannolikheten att kvinnan hamnar i en ekonomisk utsatthet stor. Den ekonomiska sårbarheten kan även förvärras för kvinnan i situationer där hon är beroende av en äkta make för att försörja sig men samtidigt sagt ifrån sig sina rättigheter som villkor för att genomföra skilsmässan. I och med spärrperioden kan kvinnan inte ingå ett nytt äktenskap, hon lämnas

³⁸ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 150-152

³⁹ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 157-159

därmed utan underhåll och ekonomiskt stöd. Faktumet att kvinnan inte ensam kan få en skilsmässa fullföljd bidrar till att ökad ojämlikhet mellan könen samt stereotypen av könsrollerna i samhället. Faktumet att en kvinna inte har råd att separera betyder att hon indirekt tvingas vara kvar i ett fysiskt destruktivt förhållande. Det är ett misslyckande som den libanesiska statens sida kan tillskriva sig då de inte lyckats värna om kvinnors mänskliga rättigheter.

4.2 På vilka sätt kränker den ja'faritiska familjerätten

kvinnors mänskliga rättigheter i skilsmässotvister i Libanon?

4.2.1 *al-Sistani och Islamic Laws*

Sayyed Ali al-Husseini al-Sistanis bok *Islamic Laws* består av en samling *fatwor* som många domare i den ja'faritiska rätten utgår från under skilsmässoprocessen gång, al-Sistani är också den *marja' al taqlid* med flest anhängare. Domaren har fritt tolkningsutrymme av islamiska texter, av denna anledning går det inte med säkerhet att fastställa vilka lagar domslutet grundat sig i. Faktumet att det inte ställs krav på juridisk utbildning för en *shaykh* som agerar domare gör att de enbart besitter religiös kompetens, olikt de jurister som företräder parterna i skilsmässotvisten. *Islamic Laws* består av närmare tre tusen *fatwor* som utfärdats för att vägleda shiitiska anhängare. Libanon har ratificerat kvinnokonventionen och är därmed skyldiga att övervaka landets olika instanser för att säkerställa att de inte strider mot kvinnokonventionens artiklar men också andra konventioner som de åtagit sig följa.

I boken finns närmare tre hundra *fatwor* beträffande skilsmässoregler under kapitlet ”*Divorce*”. I dessa klargörs distinktionen mellan kvinnans respektive mannens rättigheter både före och efter skilsmässa. I artiklarna nummer 2519 till 2530 redogörs för kvinnans skyldigheter vid spärrperioden efter skilsmässan, mannen innefattas ej av denna spärrperiod. I *fatwa* nummer 2520 regleras kvinnans rätt till giftermål efter skilsmässa. Hon bör vänta invänta sin tredje menstruation dessförinnan ett nytt äktenskap ingås. Spärren som föreligger för kvinnans giftermål sig syftar dels till att kvinnan vid en eventuell graviditet med säkerhet ska veta vem som är fadern till barnet, dels för att mannen vid en återkallelig skilsmässa ska kunna avbryta skilsmässoprocessen om han så önskar. Den återkalleliga varianten av skilsmässa åsyftar enbart de skilsmässor som mannen upprättar; en kvinna som tagit initiativ till en *khul'*-skilsmässa innefattas således inte av rätten att ångra sig.⁴⁰ Ramverk för huruvida en kvinna har rätt att neka mannen återinträde i ett gemensamt äktenskap står ej reglerat i *Islamic Laws*, med andra ord kan faktumet att kvinnan mot sin vilja på nytt behöver ingå äktenskap med mannen föreligga. Enligt kvinnokonventionens andra artikel är konventionsstaten skyldig att främja avskaffandet av diskriminering av kvinnor samt främja jämställdhet mellan könen. Artiklarna visar att kvinnans skyldigheter efter skilsmässan inte är i proportion till mannens, vars skyldigheter främst är ekonomiska. Mannens unilaterala rätt

⁴⁰ al-Husseini al-Sistani, *Islamic laws*, s. 346-348

till skilsmässa hjälper öka ojämlikheten mellan kvinnor och män och missgynnar kvinnan som redan befinner sig i en försvagad position.

Principen om *mahr mu'akhar* har upprättats enligt den religiösa läran i syfte att en kvinna som nyligen avslutat ett äktenskap med stor sannolikhet kommer vara beroende av ett ekonomiskt stöd. Även i situationer där mannen är skyldig till fel som kan ha varit en bidragande faktor till skilsmässan kan han genom vägran besluta sig för att inte genomföra skilsmässan. En kvinna har i dessa situationer två val: att antingen fortsätta att vara gift eller säga upp sina rättigheter i utbyte mot skilsmässa. Problematiken i denna princip ligger i hur familjerättslagarna möjliggör för män att genom kryphål undkomma de förskrivna skyldigheter som de har gentemot kvinnan. Artikel tretton i kvinnokonventionen redogör för konventionsstatens ansvar till att garantera kvinnors sociala och ekonomiska förmåner samt att garantera kvinnor och män lika rättigheter i samhällslivet. Likt redogörelsen för problematiken garanteras inte kvinnors ekonomiska förmåner; ett möjligt scenario är att kvinnan genom äktenskapet haft ett större ansvar än mannen beträffande hushållssysslor och vård av barn och blir därmed ekonomiskt beroende av motsvarande part i äktenskapet. *Islamic Laws* föreskriver att en man som önskar skilsmässa är skyldig kvinnan den senare delen av brudgåvan, i praktiken tillhör det vanligheten att män tilltar medel för att undvika sina skyldigheter.

Beträffande artikel nummer 2467 i *Islamic Laws* anger den att mannen inte kan separera modern från sitt barn, oavsett kön på barnet, dessförinnan barnet är två fyllda år samt en rekommendation om att barn inte bör separeras från sin mor innan det fyllt sju år.⁴¹ I praktiken har denna *fatwa* blivit ett fall som den ja'faritiska rätten kritiserats för. Domar visar att mannen ofta fått vårdnaden tillskriven när barnet varit under sju fyllda år. Lagen anger två år, att barnet exempelvis är fem år då mannen erhåller den fulla vårdnaden är således tillåtet, dock ej rekommenderat.⁴² Den manliga parten i skilsmässotvisten har större chans än kvinnan att erhålla full vårdnad om barn äldre än två år. Anledningen föreligger i att kvinnan ofta saknar den materiella kapacitet som krävs för att rätten i skilsmässotvister ska döma henne som kapabel och lämplig vårdnadshavare över barnet. Problematiken föreligger i faktumet att de stereotypa könsrollerna i samhället tvingar kvinnan att inta en roll som hemmafru och att

⁴¹ al-Husseini al-Sistani, *Islamic laws*, s. 337

⁴² al-Husseini al-Sistani, *Islamic laws*, s. 186-187

hon vid utträdet av äktenskapet kommer att vara både ekonomiskt och socialt underlägsen, särskilt i de fall hon sagt upp sina rättigheter i utbyte mot fullföljandet av skilsmässan. Kvinnokonventionens femte artikel anger konventionsstatens skyldighet att bekämpa seder som grundar sig på stereotypa roller. Konventionsstaten har således brustit i sitt ansvar genom principen om att tillåta de religiösa samfundet styra sina instanser utan tillsyn.

4.2.2 Kvinnors utsatthet

Det libanesiska familjerättssystemet, delvis på grund av den ja'faritiska rätten, är oenhetligt av två skäl: det första skälet föreligger i avsaknaden av en civil och religiöst obunden familjerätt och det andra skälet i hur den ja'faritiska rättens domslut baseras i domarens tolkningar och preferenser av religiösa lagar och lärda. Avsaknad av offentlighetsprincipen eller likvärdig princip i Libanon försvårar hämningsprocessen av rättegångshandlingar. Clarke har under tiden av sina fältstudier i Libanon fått fysisk tillgång till rättssalarna och således också kvinnors utsatthet under skilsmässotvister.

Inom den ja'faritiska rätten har domaren skyldighet att försöka få parterna i skilsmässotvisten att i stället för att skiljas försonas eller förlikas, processen kan därför många gånger upplevas som utdragen. Detta är inget undantag beträffande skilsmässosformen som benämns *talaq al-hakim*. Clarke belyser svårigheten med att få en skilsmässa fullföljd enligt denna variant samt faktumet att en situation bör uppfylla ett antal kriterier. En skillnad från den sunnitiska motsvarigheten av denna skilsmässosform är hur den ja'faritiska rätten kräver en religiöst lärd av högre rang än *shaykh*, den som dömer enligt *talaq al-hakim* bör vara en *mujtahid*. Clarke beskriver en process i vilken kvinnans man övergivit henne under en period om fyra år. Mannens fullmäktige har skyldighet att genomföra en skilsmässa, dock enbart i de fall där fullmäktige inte kan bistå kvinnan med ekonomisk försörjning. Problematiken uppstår då kvinnan vill skilja sig av andra skäl än av ekonomiska sådana och inte kan beviljas skilsmässa.⁴³ En sådan process kan ta upp till två år och ingen garanti för kvinnan att få skilsmässan fullföljd föreligger.⁴⁴

⁴³ Clarke, Morgan. *Islam and Law in Lebanon*, s. 288-289

⁴⁴ Human Rights Watch, *Unequal and Unprotected*, s. 4

Clarke beskriver en situation som utspelat sig i den ja'faritiska rätten som ytterligare förstärker den ekonomiska utsatthet en kvinna riskerar genomgå till följd av konceptet *mahr* (i grunden utvecklat som ekonomisk hjälp för en kvinna i skilsmässa). I den ja'faritiska rätten har domaren rätt till att döma utifrån *fiqh*. *Fiqh* beskriver islamisk rätt som för shiiter bland annat innebär läror från den heliga Koranen samt *hadith*er (sing. *hadith*) från profeten Muhammed och hans familj.⁴⁵ En *hadith* utgör rapporterade händelser och gärningar som profeten Muhammed utförde under sitt liv.⁴⁶ En domare i den ja'faritiska rätten kan således, utifrån *fiqh*, i en skilsmässotvist till mannens fördel godkänna att kvinnans *mahr mu'akhar* kalkyleras om på grund av den kraftiga inflation som drabbat Libanon. Domaren bedömer här om äktenskapet är tillräckligt gammalt för att innefattas av denna princip. Problem uppstår i de situationer *mahr mu'akhar* är angivet i den lokala valutan som på grund av inflation kraftigt sjunkit i värde; kvinnan erbjuds således vid skilsmässa en summa som inte uppfyller det syfte som *mahr* bör göra. Denna teori har kommit att bli kontroversiell och specifik för den ja'faritiska rätten, utomstående hävdar att denna princip saknar bakgrund och stöd i Islam. Clarke beskriver även ett scenario likt det personen som intervjuats inför denna forskning erfarit. I fall där kvinnan av sagt rätten till *mahr* i utbyte mot vårdnaden av barnet, finns inget som hindrar mannen att i ett senare skede upprätta en stämningsansökan som leder till vårdnadstvist.⁴⁷

⁴⁵ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 264

⁴⁶ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 78

⁴⁷ Clarke, *Islam and Law in Lebanon*, s. 181-185

4.2.3 Kvinnors erfarenheter enligt Human Rights Watch

Beträffande de shiitiska kvinnornas upplevelser i rapporten författad av *Human Rights Watch* beskriver de den religiöst bundna familjerätten som ojämlik och orättvis. Bland sina upplevelser listade kvinnor upp att de efter skilsmässan blivit av med ekonomiska tillgångar, att de nekats ekonomiskt underhåll under och efter skilsmässan samt riskerat förlora vårdnad om sina barn.⁴⁸

Det ekonomiska perspektivet av en skilsmässa innebär inte sällan att kvinnan hamnar i ekonomiskt underläge. Mannen är enligt det shiitiska samfundet skyldig att bistå kvinnan samt deras eventuella barn med föda, boende och andra typer av utgifter och materiella ting medan kvinnans skyldighet innebär vård av barn och hem. En studie från år 2010 har studerat arbetsmarknaden i Libanon och visar att förhållandet mellan gifta och ogifta kvinnors närvaro på arbetsmarknaden uppnår trettiofyra respektive femtionio procent, vilket skulle innebära att skillnad på tjugofem procentenheter. Statistiken visar att en omfattande andel gifta kvinnor blir ekonomiskt beroende av sin make under deras tid som äkta makar.⁴⁹ Samtidigt kan kvinnor inte på egen hand genomföra en skilsmässa, många gånger krävs att kvinnan säger upp sina rättigheter till *mahr mu'akhar* eller att mannen kräver betalning i utbyte av en skilsmässa. En kvinna vid namn Dina, en sunnitisk kvinna, berättar att hennes shiitiska man registrerat deras utomlandsäktenskap hos den ja'faritiska rätten i Libanon. Av denna anledning var det inte möjligt för Dina att genomföra skilsmässan utan sin mans godkännande trots att han inte uppfyllt de krav som ställs på den manliga parten i ett giftermål inom islam; han är arbetslös samtidigt som Dina försörjer familjen. Hon berättar hur han fört bort deras gemensamma barn samt krävt henne på fyrtio tusen amerikanska dollar i utbyte mot godkännande av skilsmässa. Hon anlitar en advokat i syfte att hjälpa henne återfå vårdnaden om dottern samt undgå betala den summa pengar som mannen krävs som utbyte. I Dinas och i många andra kvinnors fall blir skilsmässan en ekonomisk fråga där kvinnor riskerar stanna i skadliga äktenskap.⁵⁰

⁴⁸ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 1

⁴⁹ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 87–88

⁵⁰ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 51

Gällande barnavårdnad finns flertal anledningar som familjerätten anser ligga till grund för förlust eller begränsning av vårdnad för kvinnan: om hon anses olämplig som förmyndare, om hon ingår äktenskap med en man som inte är fadern till barnet, hennes brist på engagemang i barnets religiösa studier samt om hon anses vara motsträvig eller olydig.⁵¹ *Human Rights Watch* genomför en intervju med en kvinna vid namn Darine, en kvinna tillhörande det shiitiska samfundet. Darine ingår hos Beirut's ja'faritiska rättssal ett äktenskap och bosätter sig i Saudiarabien tillsammans med sin nya man. Under äktenskapets gång blir mannen våldsam, efter en tid har Darine tvingats klä sig i *niqab* samt förbjudits kontakt med personer av det manliga könet. Hon åker tillsammans med deras gemensamma barn tillbaka till Beirut med syfte att bosätta sig och återuppta arbetet som arkitekt. Hennes man upprättar i Beirut's ja'faritiska rättssal en stämningsansökan med anledning av olydighet och samlevnad; Darine tvingas i samband med detta till samlevnad med en våldsam samt kontrollerande man för att inte riskera förlust av vårdnaden om barnet.⁵² *Human Rights Watch* har med hjälp av intervjuer tagit del av kvinnor tillhörandes samtliga samfund som beskriver hur de indirekt tvingats avstå från skilsmässa och separation med anledning att inte förlora barnavårdnad.⁵³

Rapporten belyser även problematiken kring den förhöjda risken som föreligger för kvinnor att utsättas för inomäktenskaplig våldtäkt. Det shiitiska samfundet (även det sunnitiska) anser att faktumet att mannen kan disciplinera samt ha samlag med sin fru är en rättighet mer än en möjlighet. Det blir således en skyldighet för kvinnan att lyda samt ha samlag med sin man om han så kräver. Det saknas mekanismer som skyddar kvinnan från inomäktenskaplig våldtäkt eller annan typ av våld inom nära relationer då den libanesiska lagen inte kriminaliserar denna typ av våldtäkt.⁵⁴ Rapporten skriver om en kvinna som nekats skilsmässa trots att hennes man våldfört sig på henne med slag men också sexuellt. Till sitt försvarar ansåg domaren att våldet utgjorts av ”enbart ett par slag”. Våldtäkten var ej en fråga av relevans för domstolen då mannen enligt lag tillåts tvinga kvinnan att ha samlag med honom.⁵⁵

⁵¹ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 76

⁵² Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 86

⁵³ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 8

⁵⁴ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 5

⁵⁵ Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected*, s. 48

5 Slutsats

Den ja'faritiska rätten präglas på många sätt av problematik och är således i behov av reformer. Ett problem som kvinnor får stå inför till följd av den ja'faritiska rätten är domarens stora tolkningsutrymme samt att den inte har ett författat ramverk som är juridiskt bindande. Detta möjliggör orättvisor inom rättssystemet; en kan även dra slutsatsen att tolkningsutrymmet möjliggjorts på grund av avsaknaden av ett författat ramverk. Faktumet att den ja'faritiska rätten är del av den exekutiva makten samt att den besitter befogenheter att utföra drastiska förändringar i människors liv har möjliggjort att kränkningar av kvinnors mänskliga rättigheter accepterats. Ett rättsväsende bör vara oberoende och objektivt men främst enhetligt inom en stat. På detta vis tvingas alla medborgare att vända sig till religiösa samfund vid familjerätsfrågor, oavsett huruvida de identifierar sig med samfundet eller ej. Den ja'faritiska rätten har i skilsmässotvister visat sig vara en bidragande faktor till att kvinnor i det libanesiska samhället är socialt och ekonomiskt underlägsna, om inte ytterligare efter skilsmässa. Analysen av den ja'faritiska rätten praktiska agerande visar att Libanon som konventionsstat begår överträdelser mot flertalet av kvinnokonventionens artiklar.

I analysens senare del tydliggörs att kvinnor upplever att den ja'faritiska rätten varit skyldig till att konsekvenser av skilsmässan främst gynnat den manliga parten, dels ekonomiskt dels vad gäller vårdnaden av parets gemensamma barn. I skilsmässoprocessen hos den ja'faritiska rätten har kvinnor upplevt att diskriminering råder samt att det psykiska och fysiska våld de erfarit inte tagits på allvar eller varit del av bevisföringen mot den manliga parten i tvisten. Slutsatsen av det analyserade materialet bekräftar den feministiska rättsteori som uppsatsen har som utgångspunkt då analysen visar att den ja'faritiska rätten gynnar män och verkar begränsande för kvinnors liv. Även tidigare forskning om ojämlikhet i skilsmässotvister hos den ja'faritiska rätten av Clarke kan med hjälp av analysen bekräftas. Sambandet mellan lag och en mancentrerad kultur presenteras av Smart som utgångspunkten för den feministiska rättsteorin. Samtidigt visar den ja'faritiska rätten starka drag av att gynna den manliga parten i exempelvis skilsmässotvister. Genom analysen om den ja'faritiska rätten kan det som den feministiska rättsteorin påstår, bekräftas. Det vill säga att ojämlikheten mellan kön även tar form i rättsväsendet, trots att män och kvinnor ska vara lika inför lagen.

5.1 Förslag på åtgärder

Libanon bör som en av kvinnokonventionens undertecknare införa ett religiöst obundet familjerättssystem för att garantera kvinnors mänskliga rättigheter enligt konventionens artiklar. I det nuvarande systemet diskrimineras kvinnor till följd av de religiösa samfundens rättssystem, den ja'faritiska rätten inkluderad. Staten kan upprätta inomstatliga tillsynskommittéer som övervakningsmekanism för att följa upp arbetet i sina instanser samt upprätta krav om en författad religiös lag av de olika samfundet.

5.2 Förslag på vidare forskning

Exempelvis hade det varit intressant att undersöka hur ett inrättande av en religiöst obunden familjerättsdomstol hade påverkat samhället och kvinnors mänskliga rättigheter. Hade Libanon som undertecknare för kvinnokonventionen varit skyldiga till lika många kränkningar av kvinnors mänskliga rättigheter? Hur hade kvinnorna i samhället upplevt denna förändring? Det hade även varit intressant att undersöka hur det kan komma sig att den ja'faritiska rätten inte har en författad bindande lag som alla domare i rätten tvingas följa för enhetlighet i rättsväsendet.

Bibliografi

al-Husseini al-Sistani, Sayyed Ali. *A Code of Practice for Muslims in the West*. South Carolina: CreateSpace

al- Husseini al-Sistani, Sayyed Ali, 2011. *Islamic Laws*. London: World Federation of KSI Muslim Communities. Kindle edition

Bartlett T., Katherine & Kennedy, Rosanne (red.). 2018. *Feminist Legal Theory: Readings in Law and Gender*. New York: Routledge

Bryman, Alan. 2018. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber

Civil Society Knowledge Centre. *Signing and ratifying CEDAW*. URL: <https://civilsociety-centre.org/content/signing-and-ratifying-cedaw>

Clarke, Morgan, 2018. *Islam and Law in Lebanon: Sharia within and without the State*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ghamroun, Samer & Ghazala, Mark, 2021. *Kayf yutabeq al qanun al shi`i fi mahakem al ahwal al shakhsiya alyoum wa ma hiya shurut ta`dila? Muqabala ma` albaheth Jean-Michel Landry* [Hur praktiseras de shiitiska lagarna i familjerättens domstolar och vilka är villkoren för förändring? Intervju med forskaren Jean-Michel Landry]. Legal Agenda. URL: <https://legal-agenda.com/كيف يُطبَّق القانون الشيعي في محاكم ال>

Human Rights Watch. *Human Rights Watch Submission to the CEDAW Committee of Lebanon's Periodic Report 62nd Session*. Februari 2015.
URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/LBN/INT_CEDAW_NGO_LBN_19385_E.pdf

Human Rights Watch. *Unequal and Unprotected: Women's Rights under Lebanese Personal Status Laws*. 2015. URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/lebanon0115_ForUpload.pdf

OHCHR. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. 1979. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>

Smart, Carol. 1989. *Feminism and the Power of Law*. London: Routledge

Tarabey, Lubna. *Divorce as a Lived Experience among the Lebanese Druze: a Study of Court Records and Proceedings*. URL:

https://www.anthro.ox.ac.uk/sites/default/files/anthro/documents/media/jaso6_2_2014_117_137.pdf

Tarabey, Lubna. 2013. *Family Law in Lebanon: Marriage and Divorce among the Druze*. London: I.B. Tauris.

United Nations. *For an equal personal status law in Lebanon*. URL:

<https://www.un.org/democracyfund/news/equal-personal-status-law-lebanon>

West, Robin. 2000. *The Difference in Women's Hedonic Lives: A Phenomenological Critique of Feminist Legal Theory*. Georgetown University Law Faculty Publications and Other Works.

URL: <https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1572&context=facpub>
[ub](#)

Bilaga 1

Transkriberad intervju

Transkribering av telefonintervju med respondenten, R. kl. 12:34 den 11 december 2021.

Intervju om personens erfarenheter av den ja'faritiska rätten i skilsmässotvist. I står för intervjuare. Personen har tagit del av samt godkänt publicering av denna bilaga samt den sammanfattade versionen som återfinns under Bakgrund 1.1.

- **I:** Hej!
- **R:** Hej!
- **I:** Ska berätta lite kort om intervjun innan jag börjar ställa frågor bara.
- **R:** Okej
- **I:** Intervjun kommer att vara en ostrukturerad intervju där dina erfarenheter kommer styra samtalet, är det okej för dig? Jag kan behöva avbryta om du skulle styra från ämnet för att spara tid.
- **R:** Okej då vet jag.
- **I:** Yes.
- **I:** Vill du börja med att beskriva händelseförloppet? Försök gärna beskriva kronologiskt.
- **R:** Eh okej, så här var det... Ska ge lite bakgrund till hur vi träffades. Han var i Libanon, på besök hos sina föräldrar och vi började genom gemensamma vänner lära känna varandra. På den tiden, ungefär mitten av 90-talet fanns varken sociala medier eller avancerade telefoner. Vi kommer också båda ur en traditionell miljö med religion och allt därtill så det var en självklarhet att gifta sig, så vi gifte oss efter en ganska kort period och flyttade tillsammans till det land han bodde i.
- **I:** Vill du dela vilket land?
- **R:** Helst inte.
- **I:** Okej men det är lugnt. Fortsätt där du var bara.
- **R:** Eh... Juste... Vi flyttade dit och förhållandet var bra till en början men han började sen bli våldsam. Jag minns ett tillfälle där ett bråk uppstår, nu så här många år senare minns jag knappt vad vi bråkade om... i alla fall... det slutar i alla fall med att han bryter min arm och jag måste så klart uppsöka vård. Han kör mig då till sjukhuset där jag berättar vad som hänt. I detalj. Deras journalanteckningar visar sig sen vara avgörande.

- **R:** Eh, ska bara tänka igenom vad som är relevant att dela...
- **I:** Absolut, ta din tid!
- **R:** Ja! Men hela förhållandet är egentligen turbulent. Till och med efter vi får barn ihop förändras inget.
- **I:** Hur många barn får ni?
- **R:** Bara ett.
- **I:** Okej.
- **R:** Ja vi bestämmer oss i alla fall att skiljas.
- **I:** Förlåt vill du bara säga vilken religiös förgrening eller samfund ni båda tillhör?
- **R:** Vi är båda shiamuslimer.
- **I:** Okej tack.
- **R:** Skilsmässan är alltså ett gemensamt beslut som vi båda kommer fram till och diskuterar så klart frågan om barnet och vårdnaden och så vidare... eh...
överenskommelsen slutar med att han går med på att jag får vårdnaden i utbyte mot min *mahr*. Han vet ju att han egentligen är anledningen till skilsmässan och kan i stället försäkra sig om att slippa betala mig. Han försöker i samband med det här också på något sätt göra så att jag blir av med mitt uppehållstillstånd för att skicka tillbaka mig till Libanon.
- **I:** Jag förstår. Vad händer efter överenskommelsen?
- **R:** Ja efter det så åker vi till Libanon för att fullfölja skilsmässan och det är här rätten blandas in. Här börjar en komplicerad och smärtsam skilsmässotvist.
- **I:** Den ja'faritiska rätten?
- **R:** Ja precis!
- **R:** Eh vart var jag?... Jo! Vi åker tillsammans med barnet till Libanon och lever separerade till och med innan skilsmässoprocessen sätter i gång. Jag bor då hemma hos mina föräldrar tillsammans med mitt barn. Några dagar senare kommer han helt oanmäld hem till mina föräldrar och tar barnet ifrån mig. Jag är ju hjälplös, han är en stor man. Tiden efter detta har jag ingen aning om var mitt barn befinner sig. Det visar sig att han lämnat barnet hemma hos sina föräldrar som han ansåg skulle ta hand om mitt barn.
- **I:** Är det i detta skede den ja'faritiska rätten blandas in?
- **R:** Mm... för att vara exakt så eh... är den redan inblandad då han redan gjort en skilsmässoansökan.

- **R:** Vi möts i alla fall i rätten, för att tillägga så har jag fortfarande inte träffat mitt barn än och det kommer dröja länge innan jag får göra det. Jag får under processen bara träffa mitt barn i rättssalarna, inget mer. Överenskommelsen som vi hade om vårdnad var inte en skriftlig, men han säger i alla fall i rätten att han ändrat sig om detta. Mannen tillåts ändra sig men skulle en kvinna vara i samma situation kan hon inte ändra sig. Då gäller det som hon sagt vid första tillfället. Trots mina vittnesmål och journalanteckningar så dömer de vårdnaden till honom och att han inte är skyldig mig *mahr*. Jag lämnar alltså den här skilsmässan helt tomhänt. Jag överklagar till och med men domen förändras inte.
- **I:** Men vad baserade de sin dom om vårdnaden i? Hur kommer det sig att han fick den och inte du?
- **R:** De ansåg väl att han var mer kapabel till att försörja barnet för att han har den ekonomiska aspekten vilket jag inte hade. Men de kollade till exempel inte om han verkligen kunde ta hand om barnet. Efter skilsmässan – jag har fortfarande inte träffat eller hört något om mitt barn- har det i efterhand visat sig att han hade vårt barn hemma hos sina föräldrar utan att själv ta hand om det.
- **R:** Han bestämmer sig för att ta med mitt barn, eller vårt barn, till landet vi bodde i som gifta. Jag måste åka efter, jag vill absolut inte förlora mitt barn. Väl där så anlitar jag en advokat som hjälper mig med en stämningsansökan med grunder i att han kidnappat mitt barn men också för misshandel. Här kommer journalanteckningarna in som bevis och rätten i det landet beviljar mig vårdnaden. På den vägen fick jag tillbaka vårdnaden om mitt barn.
- **I:** Hur känner du att upplevelsen hos den ja'faritiska rätten påverkat din psykiska hälsa?
- **R:** Gud jag gick hos psykolog både under och efter skilsmässan, det orsakade otroligt trauma hos både mig och mitt barn.
- **I:** Finns det något du vill tillägga?
- **R:** Nej jag känner mig klar.
- **I:** Okej, jag känner också att jag fått ut det jag behöver. Jag vill bara tacka så mycket för att jag fick möjligheten att intervjuas och hoppas att du mår bättre idag!
- **R:** Ja! Tack själv för denna möjlighet och för att du lyfter problematiken. Ha det så bra!
- **I:** Tack detsamma!
- **R:** Hejdå!

I: Hej!